

1.1 Εκπαίδευση και Παιδεία

Δύο είναι οι εκπαιδευτικοί μύθοι του φιλελευθερισμού, ... η έννοια ότι η εκπαίδευση είναι μια ουδέτερη δραστηριότητα και ότι η εκπαίδευση είναι μια απολίτικη ενέργεια (Torres, 1998)

Με τον όρο *παιδεία* νοείται η συνολική μόρφωση του πολίτη. Εμπεριέχει την πολύπλευρη εκπαίδευση των πολιτών η οποία χαρακτηρίζεται από μια δια βίου διαδικασία ανάπτυξης του χαρακτήρα, αφομοίωσης της γνώσης και των ικανοτήτων και, το κυριότερο, της πρακτικής εξάσκησης στα καθήκοντα του ενεργού Πολίτη σε ένα θεσμικό πλαίσιο όπου η πολιτική δραστηριότητα δεν θεωρείται μέσο για κάποιο σκοπό αλλά ένας στόχος από μόνος του. Ο γενικός στόχος της παιδείας επομένως είναι η ανάπτυξη της ικανότητας όλων των μελών της να συμμετέχουν στις στοχαστικές και συμβουλευτικές δραστηριότητές της, με άλλα λόγια, να εκπαιδεύει τους πολίτες ως πολίτες, έτσι ώστε ο δημόσιος χώρος να αποκτήσει ένα ουσιώδες περιεχόμενο. Με αυτή την έννοια, η Παιδεία περιλαμβάνει τους συγκεκριμένους στόχους της εκπαίδευσης των πολιτών ως πολιτών καθώς και της προσωπικής ανάπτυξης των ικανοτήτων τους (Fotopoulos, 2003).

Η παιδεία αποτελεί πολιτισμικό αγαθό, το οποίο αποκτάται από τον καθένα μας, μέσα από μία σύνθετη και πολύπλευρη κοινωνική λειτουργία. Έχει δυναμικό χαρακτήρα και είναι ο πλούτος των ιδεών, οι συναισθηματικοί δεσμοί κι οι βιοθεωρητικές αντιλήψεις που οδηγούν τους ανθρώπους στη συνεχή ανασυγκρότηση της εμπειρίας τους και την αξιολόγηση της σημασίας της, με συνέπεια τη δυναμική και ιδιαίτερη μορφοποίησή τους. (Πολυχρονόπουλος, 1985)

Στην αστική παιδαγωγική η παιδεία έχει έναν αόριστο χαρακτήρα, αναφερόμενη γενικότερα στη δραστηριοποίηση του ατόμου και άρα προωθώντας την ατομικότητα. Η σοσιαλιστική αντίληψη, από την άλλη, βασισμένη σε κοσμοθεωρητικές απόψεις που δεν αφορούν στενά και μόνο το άτομο αλλά την κοινωνική υπόσταση και ευθύνη του ανθρώπου, αναδεικνύει την παιδεία ως στάση ζωής και δύναμη, επικοινωνίας και συμβίωσης (ΚΜΕ, Παιδεία και Ελληνική κοινωνία, Θέματα παιδείας 7, Σύγχρονη Εποχή 1996).

Η εκπαίδευση, αντίθετα, αποτελεί έννοια στενότερη και πιο συγκεκριμένη. Αποτελεί ένα βασικό παράγοντα διαμόρφωσης της κουλτούρας, δηλαδή ενός ενιαίου προτύπου ανθρώπινων γνώσεων, στάσεων και συμπεριφορών, καθώς και της διαδικασίας κοινωνικοποίησης του ατόμου, δηλαδή της διαδικασίας μέσω της οποίας το άτομο εσωτερικεύει τις βασικές αξίες του κυρίαρχου κοινωνικού παραδείγματος, δηλαδή του συστήματος πεποιθήσεων, ιδεών και των αντίστοιχων αξιών που είναι ηγεμονικές, ως πιο συνεπείς με το πολιτικο-οικονομικό θεσμικό πλαίσιο (Fotopoulos, 2003).

Έχει στατική μορφή και υπηρετεί τους εκάστοτε κοινωνικούς σκοπούς της αγωγής και της μόρφωσης. Είναι μια διαδικασία που καθορίζεται από το επίπεδο της κοινωνικής ζωής κι από τη στιγμή που θεσμοθετήθηκε μέσα στις οργανωμένες κοινωνίες απέκτησε προφανή ταξικό χαρακτήρα. Μέσα στην εκπαίδευση αντικατοπτρίζονται αλλά και αναπτύσσονται οι αντιφάσεις που προκύπτουν από την κρίση του κοινωνικο-οικονομικού σχηματισμού. (Γληνός, 1927).

Η εκπαίδευση είναι στενά συνδεδεμένη με την πολιτική και σε μια ετερόνομη κοινωνία έχει διπλό στόχο:

Πρώτον, να βοηθήσει στην εσωτερίκευση των υπαρχόντων θεσμών και των αξιών που είναι συμβατές με αυτούς. Αυτός είναι ο άμεσος στόχος σχολικών μαθημάτων όπως η Ιστορία, η εισαγωγή στην κοινωνιολογία, τα οικονομικά κ.ά. αλλά, ακόμη πιο καίρια – και άδηλα – του ίδιου του σχολείου που υπαγορεύει τις αξίες της υπακοής και της πειθαρχίας (αντί της αυτοπειθαρχίας) και της μη-αμφισβήτησης της διδασκαλίας (Fotopoulos, 2003).

Δεύτερον, να παράγει «οικονομικά αποτελεσματικούς» πολίτες, με την έννοια των πολιτών που έχουν συσσωρεύσει αρκετή «τεχνογνωσία» ώστε να μπορούν να λειτουργήσουν ανταγωνιστικά σύμφωνα με τους στόχους της κοινωνίας, όπως καθορίζονται από τις ελίτ που την ελέγχουν (Fotopoulos, 2003).

Η εκπαίδευση έχει σαν σκοπό, λοιπόν, εκτός των άλλων, να μεταφέρει τις ισχύουσες κοινωνικές αξίες και νόρμες στην επόμενη γενιά σε μια ματαιόδοξη και αγωνιώδη προσπάθεια ώστε οι σημερινές αξίες να εξακολουθούν να ισχύουν και σε έναν άλλο απώτατο χρόνο λες και είναι ποτέ δυνατόν να συμβεί αυτό. Έτσι παρακολουθούμε να υφίστανται οι μαθητές, όπως και μείς στο παρελθόν, έναν καταιγισμό ανακόλουθων και αναχρονιστικών αξιών, απόψεων και πεποιθήσεων οι οποίες υποτίθεται ότι αποτελούσαν η και αποτελούν κοινωνικές και διαχρονικές αξίες, απόψεις και πεποιθήσεις που άπτονται της θρησκείας, της πατρίδας και της οικογένειας. Μαζί με αυτές, μεταφέρονται φυσικά και οι αξίες που αποτελούν τη στέρεα βάση του κοινωνικοοικονομικού και πολιτικού συστήματος. Η για να το πούμε καλύτερα για να μεταφερθούν αυτές οι τελευταίες πρέπει να επενδυθούν με απαράβατα ιδεολογήματα και μη συζητήσιμες, εθνικοθρησκευτικές αντιλήψεις. Είναι όμως το κήρυγμα και η προπαγάνδα εκπαίδευση; Ναι για χρόνια πίστευαν ότι

είναι. Ίσως γιατί δεν πίστευαν στη μόρφωση, στην κριτική σκέψη και στον προβληματισμό αλλά στη στείρα και πλεονάζουσα γνώση που μέσω αυτής οι νέοι θα αποκτούσαν στάσεις και συμπεριφορές αρεστές στο σύστημα. Τόσες πληροφορίες για ημερομηνίες μαχών, για απίστευτές λεπτομέρειες τοποθεσιών και ονομάτων, για άμφια και ρυθμούς εκκλησιών δεν μετουσιώθηκαν ποτέ σε πραγματικές γνώσεις, μπήκαν από το ένα αυτί και βγήκαν από το άλλο. Τόση κατήχηση και χρηστομάθεια και τόσες εθνικές προπαγανδιστικές ομιλίες πήγαν τζάμπα. Έπесαν στο κενό γιατί κανείς δεν έλαβε υπόψη ότι ο χρόνος τρέχει και μαζί του παίρνει ότι πάει να σαπίσει. Ότι σε ένα εξελισσόμενο κόσμο ότι δεν προσαρμόζεται εξαφανίζεται. Κι αυτό πολύ πριν από την εποχή των δεινοσαύρων. Έτσι μεταξύ των όρων *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση* και *Περιβαλλοντική Παιδεία* προτιμώ τον δεύτερο γιατί όντως εκφράζει αυτά που αναπτύσσω παρακάτω.

1.2 Κοινωνικές αξίες και περιβάλλον

Οι κοινωνικές αξίες πρέπει να είναι κοινές αξίες. Αποτελεί κοινωνική αξία η προστασία της φύσης; Μέσα σε ένα κόσμο που οι αξίες της κατανάλωσης, της υπερσυσσώρευσης πλούτου και αγαθών, της ατομικής εξέλιξης, της απαξίωσης της συλλογικότητας ποια θα μπορούσε να ήταν η θέση της αυταξίας της φύσης και της αξίας προστασίας της; Πέραν της ακραίας ανθρωποκεντρικής και θεολογικής άποψης ότι η φύση μας δίνει τα αγαθά και τους πόρους για να ζούμε και γι' αυτό πρέπει να την προστατεύουμε τι άλλο μπορεί να περιμένει κανείς; Υπάρχει κάποια κοινή κοινωνική συμφωνία γι' αυτό;

Η κοινωνικοποίηση δεν πραγματοποιείται μόνο στο σχολείο ή στην οικογένεια. Οι κάποτε δευτερεύοντες φορείς κοινωνικοποίησης έχουν εξελιχθεί σε πρωτεύοντες με τα ΜΜΕ να κατέχουν δεσπόμενη θέση. Υπάρχει συμφωνία των φορέων αυτών, γύρω από προβαλλόμενες κοινωνικές αξίες όπως άραγε η αξία προστασίας της φύσης; Και η προβολή από ποια οπτική γωνία επιτυγχάνεται; Παρατηρούνται έντονες γνωστικές ασυμφωνίες και σαυτό το θέμα όπως και σε πολλά άλλα, όπως η πολιτική; Και η γνωστική ασυμφωνία με δύο τρόπους λύνεται, γιατί πρέπει να λυθεί εφόσον δεν υπάρχει πλήρης αποστασιοποίηση από τα δρώμενα. Είτε με την αλλαγή συμπεριφοράς είτε με την έντονη υπεράσπιση του αντιθέτου στην προσπάθεια δικαιολόγησης των ενεργειών. Το δεύτερο είναι και το πιο εύκολο. Γι' αυτό και οι μετανάστες είναι πηγή όλων σχεδόν των προβλημάτων γι' αυτό και τα προβλήματα του περιβάλλοντος για πολλούς είτε είναι υπερβολές των φανατικών (όχι ότι δεν υπάρχουν και τέτοιοι) είτε είναι ελάχιστα και εν πολλοίς λυμένα. Και σε μια τέτοια γνωστική σύγκρουση υπερισχύει ο πιο ισχυρός φορέας και η πιο αξιόπιστη πηγή πληρο-

φόρησης. Στην προκειμένη περίπτωση δεν είναι ούτε το σχολείο ούτε η οικογένεια ούτε το έρημο το κράτος το οποίο το μόνο που κάνει είναι να προσφέρει άλλοθι για να μην γίνεται τίποτα. Πέραν των προγραμμάτων πληροφόρησης τα οποία αναιρούνται από αποφάσεις υποτίθεται φιλολαϊκές το σύνολο των μέτρων προστασίας είτε έχουν στόχο την οικονομική ενίσχυση επιχειρήσεων άμεσα ή έμμεσα (αλλαγή μονωτικών, φωτοβολταϊκα κ.ά.) ή την είσπραξη φόρων που επενδύονται με τον μανδύα του πράσινου η απλά την κατανάλωση ευρωπαϊκών κονδυλίων έτσι για να φεύγουμε από την υποχρέωση και να δεσμεύουμε κάποιες διαφημιστικές εταιρείες για τις επόμενες εκλογές. Και όλα αυτά, έτσι χωρίς πραγματικά κανείς να πιστεύει στην ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος ή της βιοποικιλότητας (αμφιβάλλω αν κάποιος αρμόδιος γνωρίζει τι σημαίνει αυτό), χωρίς κανείς να έχει καταλάβει τι είναι η αειφόρος ανάπτυξη ή το πόσο αναγκαία είναι η περιβαλλοντική παιδεία. Να παιδεία, μόρφωση, γραμματισμός. Εκεί θα πρέπει να στοχεύσει η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση. Γιατί απλά για να γίνουν κατανοητά όλα αυτά στην Ελλάδα χρειάζεται πολιτιστική επανάσταση και πολιτισμός χωρίς παιδεία δεν εννοείται.

1.3 Στάσεις και φιλοπεριβαλλοντική συμπεριφορά

Η γνώση οδηγεί πάντα στη στάση; Όχι φυσικά! Αλλιώς κάποιοι γιατροί δεν θα καπνίζανε και κάποιοι δικηγόροι δεν θα παρανομούσαν. Η γνώση όμως είναι απαραίτητη για διαμόρφωση σταθερών στάσεων στις συνθήκες και στο χρόνο. Και οι στάσεις οδηγούν πάντα σε αντίστοιχες συμπεριφορές; Ούτε αυτό! Ελάχιστες πιθανότητες υπάρχουν μια εμποδωμένη στάση να μεταβληθεί σε δράση. Προυπάρχουσες εγκαθιδρυμένες αξίες, συνήθειες, πεποιθήσεις και συμπεριφορές θα πρέπει να ξεπεραστούν και να υπάρχει και ένα ευνοϊκό κοινωνικό περιβάλλον. Και κίνητρα! Οι σταθερές στάσεις αποτελούν όμως προϋπόθεση μιας αντίστοιχης συμπεριφοράς χωρίς όμως κατ'ανάγκη να οδηγούν σ'αυτή. Ποιος από τους καπνιστές δεν γνωρίζει τους κινδύνους του καπνίσματος; Και ποιός από αυτούς δεν πιστεύει ισχυρά ότι το κάπνισμα είναι εξαιρετικά βλαβερό και θα πρέπει να το σταματήσει; Και ποιός από τους καπνιστές θα ήθελε να καπνίζουν τα παιδιά του; Ελάχιστοι η κανένας! Και όμως εξακολουθούν οι περισσότεροι από αυτούς να καπνίζουν. (Δεν αναφέρομαι φυσικά σε όλη αυτή την υστερική αντικαπνιστική εκστρατεία που μου θυμίζει την εποχή της ποτοαπαγόρευσης).

Και όμως για χρόνια πολλά η εκπαίδευση στηριζόταν σ'αυτήν την υποτιθεμένη γραμμική σχέση γνώσεων-στάσεων-συμπεριφορών. ΑΠΟΤΥΧΙΑ και μάλιστα ηχηρή!

Θα αναφερθώ μόνο σε κάποιες γενικές έννοιες σχετικά με τις στάσεις και τις συμπεριφορές και πως διαμορφώνονται, γιατί το θέμα αυτό θα αποτελέσει αντικείμενο ενός επόμενου βιβλίου.

Είναι σημαντικό να γίνει κατανοητή η διάκριση μεταξύ του πώς η περιβαλλοντική γνώση και ο περιβαλλοντικός εγγραμματισμός διαμορφώνουν διαφορετικά τη συμπεριφορά. Πολλές έρευνες διαπιστώνουν ότι ένα υψηλότερο επίπεδο περιβαλλοντικής γνώσης συσχετίζεται σημαντικά με ένα υψηλότερο βαθμό φιλοπεριβαλλοντικής συμπεριφοράς. Αλλά η αυξανόμενη γνώση έχει πραγματικούς περιορισμούς. Οι αυξανόμενες περιβαλλοντικές γνώσεις συχνά σχετίζονται περισσότερο με απλές, εύκολες πληροφορίες και συμπεριφορές όπως οι καταναλωτικές αποφάσεις ή η αποταμίευση ηλεκτρικής ενέργειας και νερού. Τέτοιες ενέργειες είναι μια «εύκολη» απόκριση στην περιβαλλοντική γνώση επειδή απαιτούν μόνο μια ελάχιστη διάσπαση της ζωής των πολιτών και των μαθητών και δεν απαιτούν γνώση σε βάθος ή σχετικές δεξιότητες. Αυτός ο συσχετισμός γνώσης-συμπεριφοράς, αν και σημαντικός, δεν είναι πλήρης και δεν προσφέρει μια μόνιμη περιβαλλοντική συμπεριφορά.

Η πραγματική αλλαγή προκύπτει συνήθως από τις εκπαιδευτικές στρατηγικές που δίνουν στους πολίτες και τους μαθητές μια αίσθηση συμμετοχής. Τα αποτελεσματικά προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης περιλαμβάνουν εμπράγματα δραστηριότητες, διερευνητικές προσεγγίσεις και εμπειρία έξω από την τάξη και μαθητο-κατευθυνόμενη μάθηση.

1.3.1 Περιβαλλοντική στάση και συμπεριφορά

Θεωρώντας σαν δεδομένο ότι πολλοί από μας θέλουμε να προστατέψουμε το περιβάλλον, γιατί άραγε είναι τόσο δύσκολο να μπορέσουμε όλοι μαζί να συμπεριφερθούμε με φιλοπεριβαλλοντικούς τρόπους; Οι άνθρωποι δεν συμπεριφέρονται πάντοτε σύμφωνα με τις στάσεις τους και αυτό φαίνεται ότι ισχύει ιδιαίτερα στην περίπτωση των περιβαλλοντικών στάσεων και συμπεριφορών (Oskamp et al., 1991). Αυτή η έλλειψη συνέπειας μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι οι άνθρωποι διατηρούν προσωπικές περιβαλλοντικές στάσεις - στάσεις για την ανακύκλωση, για τα αυτοκίνητα, για τον έλεγχο του πληθυσμού - κι επειδή αυτές οι στάσεις τείνουν να είναι απομονωμένες ή μια από τι άλλη, δεν ασκούν ισχυρή επιρροή στις γενικές περιβαλλοντικές μας ενέργειες.

Η ασθενής σχέση μεταξύ περιβαλλοντικών στάσεων και συμπεριφοράς μπορεί επίσης να οφείλεται στο γεγονός ότι υπάρχουν πολλά άλλα είδη στάσεων που ασκούν ισχυρή επιρροή στις περιβαλλοντικές μας συμπεριφορές. Μια άλλη αιτία ασυμφωνίας μεταξύ περιβαλλοντικών στάσεων και ενεργειών είναι οι ισχυροί περιστασιακοί παράγοντες που επηρεάζουν τις περιβαλλοντικές μας συμπεριφορές. Τέλος, ένας ακόμη λόγος που δικαιολογεί την ασθενή σχέση μεταξύ περιβαλλοντικών πεποιθήσεων, στάσεων και πράξεων είναι ότι οι περιβαλλοντικές μας πεποιθήσεις

και στάσεις είναι συχνά ασαφείς και δεν κατορθώνουν να αποδείξουν πώς οι περιβαλλοντικές πράξεις μπορούν να μας επηρεάσουν ως άτομα.

Με τόσους ανθρώπους όμως να ζουν στον πλανήτη ακόμη και μικρές έστω οριακές αλλαγές στη συμπεριφορά μπορούν να ασκήσουν τεράστια επίδραση. Δυστυχώς, οι άνθρωποι δεν ξέρουν πάντα τι να κάνουν προς όφελος του περιβάλλοντος και συχνά θεωρούν ότι οι μικρές προσωπικές θυσίες δεν σημαίνουν τίποτα όταν τις συγκρίνουν με τις ενέργειες μιας επιχείρησης ή ενός δημόσιου οργανισμού. Αυτή η τοποθέτηση είναι αντανάκλαστική μιας έλλειψης περιβαλλοντικής γνώσης. Πολλά όμως από τα σημερινά προβλήματα ρύπανσης είναι όλο και περισσότερο αποτέλεσμα μεμονωμένων ενεργειών, προσωπικών καταναλωτικών αποφάσεων και δραστηριοτήτων μικρών επιχειρήσεων. Τα προηγούμενα χρόνια, σχεδόν αποκλειστικά, οι μεγάλες επιχειρήσεις και οι οργανισμοί ήταν οι κύριες αιτίες των προβλημάτων. Αλλά σήμερα οι δείκτες μας λένε ότι υπάρχει μεγαλύτερη εστίαση στην επίδραση ή το περιβαλλοντικό «ίχνος».

Δυστυχώς, το περιβαλλοντικό «ίχνος» των ατόμων έχει αυξηθεί. Καταναλωτική συσκευασία, ενεργειακή χρήση, χρήση νερού, επιμέλεια κήπων και διαχείριση παρασίτων, μέγεθος σπιτιών και οχημάτων και άλλοι παράγοντες αθροιζόμενοι συνολικά αναδεικνύουν για παράδειγμα τις Ηνωμένες Πολιτείες ως τον παγκόσμιο κορυφαίο καταναλωτή περιβαλλοντικών πόρων. (Το 4% του παγκόσμιου πληθυσμού καταναλώνει το 25% της παγκόσμιας ενέργειας).

Τα στοιχεία συνεπικουρούν στην άποψη ότι οι άνθρωποι αποκρίνονται θετικά στο περιβάλλον όταν ξέρουν τι να κάνουν. Η σύνδεση μεταξύ των απλών γνώσεων και της συμπεριφοράς δεν είναι πάντα θετική και σίγουρα όχι πολύ ισχυρή. Μερικοί παράγοντες αντιστρατεύονται την περιβαλλοντική διαχείριση ενώ άλλοι παράγοντες την ενθαρρύνουν. Για παράδειγμα:

Οι ερευνητές έχουν εξετάσει τον αντίκτυπο του περιορισμού των δαπανών στην απόφαση να λάβουν μέτρα υπέρ του περιβάλλοντος. Καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι οι άνθρωποι τείνουν σχετικά σε μικρότερο βαθμό να λαμβάνουν μέτρα που θα αναστατώσουν τις ζωές τους (Iane, 1996).

Το κοινωνικό ή κοινοτικό πλαίσιο εμφανίζεται να είναι ένας από τους βασικούς παράγοντες που μπορούν να παρακινήσουν τους ανθρώπους για να λάβουν μέτρα υπέρ του περιβάλλοντος. Αντίθετα, πολλοί άνθρωποι μπορεί να αποθαρρυνθούν και να το θεωρήσουν ως μάταιη υπόθεση.

Τέλος, ένας βασικός παράγοντας είναι το συναίσθημα ύπαρξης ελέγχου της κατάστασης που ορίζεται από την πρόσβαση και την ευκολία. Κατά συνέπεια, η ανακύκλωση είναι επιτυχέστερη όταν οι πολίτες πάνε τα υλικά στο απέναντι πεζοδρόμιο παρά στα τοπικά κέντρα ανακύκλωσης.

1.3.2 Αλλαγή στάσεων και συμπεριφορών

Η θεωρία της αιτιολογημένης δράσης των Fishbein και Ajzen

Δεν πρέπει να θεωρούμε ότι οι στάσεις μας είναι οι μόνοι παράγοντες που επηρεάζουν συμπεριφορά μας. Άρα το κρίσιμο ερώτημα διαμορφώνεται ως εξής: ποιοι παράγοντες είναι σημαντικοί για τη διαμόρφωση της συμπεριφοράς μας; Οι Fishbein και Ajzen έδωσαν μια απάντηση σ' αυτό το ερώτημα. Η θεωρία της αιτιολογημένης δράσης, προτείνει δύο κύριους παράγοντες που επηρεάζουν εκούσιες πράξεις μας: τις στάσεις και τα υποκειμενικά πρότυπα. Οι στάσεις αναφέρονται σε συναισθήματα σχετικά με κάποια συμπεριφορά και τα υποκειμενικά πρότυπα αναφέρονται στις πεποιθήσεις μας για τον τρόπο με τον οποίο οι άλλοι θέλουν να συμπεριφερόμαστε.

Έτσι, για παράδειγμα, η στάση μας απέναντι κάπνισμα συνίσταται στα θετικά ή τα αρνητικά συναισθήματα μας για το κάπνισμα, τα δε υποκειμενικά μας πρότυπα αποτελούνται από τις πεποιθήσεις μας για το τι πιστεύουν για το κάπνισμα άτομα τα οποία θεωρούμε σημαντικά. Το μοντέλο των Fishbein και Ajzen επικεντρώνεται σε εσωτερικούς παράγοντες (τις στάσεις μας) και εξωτερικούς παράγοντες (τις προτυποποιημένες κοινωνικές πιέσεις, όπως αυτές παρουσιάζονται στις πεποιθήσεις μας), που από κοινού επηρεάζουν η συμπεριφορά μας.

Στο μοντέλο τους αυτό, στάσεις και υποκειμενικά πρότυπα συνδυάζονται και επηρεάζουν την πρόθεση της συμπεριφοράς μας, η οποία είναι η υποκειμενική μας εκτίμηση για το πόσο πιθανό είναι να εμπλακούμε σε μια δεδομένη συμπεριφορά. Με βάση τα αποτελέσματα των μελετών στις οποίες εφαρμόστηκε το μοντέλο των Fishbein και Ajzen, υποστηρίζεται ότι, κατά μέσο όρο, οι στάσεις των ανθρώπων προβλέπουν τις προθέσεις για την εκδήλωση μιας συμπεριφοράς πιο ικανοποιητικά απ' ό,τι τα υποκειμενικά πρότυπα.

Οι Fishbein και Ajzen ονόμασαν το μοντέλο τους «θεωρία της αιτιολογημένης δράσης» επειδή υποστηρίζει ότι οι στάσεις και τα υποκειμενικά πρότυπα επηρεάζουν την πρωταρχική συμπεριφορά, όταν η δράση είναι συνειδητή και εκούσια, και γι' αυτό το αιτιολογημένη. Η θεωρία της αιτιολογημένης δράσης είναι λιγότερο επιτυχημένη στην πρόβλεψη συμπεριφορών που δεν είναι τελείως εκούσιες - συμπεριφορές, για παράδειγμα που απαιτούν ειδικές ικανότητες ή είναι συνηθισμένες.

Η θεωρία της γνωστικής ασυμφωνίας

Η θεωρία της γνωστικής ασυμφωνίας υποστηρίζει ότι όταν οι άνθρωποι συμπεριφέρονται με ασυνέπεια προς τις στάσεις τους βιώνουν μια δυσάρεστη κατάσταση σύγκρουσης που ονομάζεται γνωστική ασυμφωνία. Ο Festinger πρότεινε δυο κύριους τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι μπορούν να μειώσουν την ασυμφωνία:

μπορούν να αλλάξουν τη συμπεριφορά τους ή μπορούν να αλλάξουν τις πεποιθήσεις και τις στάσεις τους. Δύο τρόποι αλλαγής στάσεων που βασίζονται στην θεωρία αυτή είναι η ανεπαρκής δικαιολογία (όταν μικρά κίνητρα οδηγούν σε μεγάλες αλλαγές των στάσεων) και η δικαιολογία της προσπάθειας (όταν καταλήγουμε να μας αρέσει αυτό για το οποίο υποφέρουμε).

1.3.3 Η σύνδεση της γνώσης με τη δράση

Αν και συνήθως δεν υπάρχει ένα σαφές σχέδιο για περιβαλλοντικές δράσεις, υπάρχει σχέση μεταξύ της περιβαλλοντικής γνώσης και της συχνής δέσμευσης για δράση. Όταν αυξάνονται οι γνώσεις, η πιθανότητα συμμετοχής σε μερικές δραστηριότητες αυξάνεται επίσης. Αυτό είναι εμφανέστερο για την οικονομία στο ηλεκτρικό ρεύμα, την ανακύκλωση εφημερίδων, δοχείων και γυαλιού και την αποφυγή της χρήσης χημικών ουσιών. Μια αντίστροφη σχέση είναι εμφανής για τη χρήση εναλλακτικών τύπων μεταφορών, αλλά αυτό είναι πιθανότατα σχετικό του οικιακού εισοδήματος διότι οικογένειες χαμηλότερου εισοδήματος και κάτοικοι της πόλης είναι πιθανότερο να έχουν ανάγκη για τη χρήση μαζικών μέσων μεταφοράς.

Η Lane (1996) καταλήγει ότι υπάρχει μια θετική σχέση μεταξύ περιβαλλοντικής συνειδητοποίησης και γνώσης αφ' ενός, και στάσης και συμπεριφοράς αφ' ετέρου, αλλά θεωρεί ότι η σχέση αυτή είναι στατιστικά σημαντική αλλά δεν είναι ισχυρή. Τα στοιχεία του NEETF δείχνουν ότι η συνειδητοποίηση έχει μια επίδραση στη συμπεριφορά αλλά απέχει από το να επιφέρει μια μόνιμη αλλαγή.

Σε μια χρήσιμη ανάλυση, ο Schultz (2002), υποβάλλει το ερώτημα εάν η γνώση για την ανακύκλωση οδηγεί πραγματικά σε μια αλλαγή στη συμπεριφορά για την ανακύκλωση. Διαπιστώθηκε ότι ενώ υπήρξε μια αύξηση γνώσης, η πραγματική αλλαγή στη συμπεριφορά για ανακύκλωση ήταν ασθενής και βραχυπρόθεσμη. Η έρευνα έδειξε ότι, η αίσθηση ότι οι άνθρωποι συμμετείχαν μαζί με άλλους είναι ο ισχυρότερος προάγγελος αλλαγής της συμπεριφοράς σε τέτοιου τύπου «κανονιστικές επεμβάσεις».

Ο Schultz διαπίστωσε επίσης ότι ένας από τους σημαντικότερους καθοριστικούς παράγοντες αλλαγής της συμπεριφοράς δεν είναι οι πληροφορίες και η εκπαίδευση αλλά οι πεποιθήσεις των ανθρώπων για φιλοπεριβαλλοντικές συμπεριφορές των άλλων. Ακόμα κι αν μια δραστηριότητα δεν είναι ορατή δημόσια (όπως η αποταμίευση νερού ή ηλεκτρικής ενέργειας) είναι πιθανότερο να εμφανιστούν θετικές συμπεριφορές, όταν οι άνθρωποι σκέφτονται ότι και άλλοι συμμετέχουν επίσης. Αυτό δείχνει, εν μέρει, ότι οι εκστρατείες πληροφόρησης που στοχεύουν στην αλλαγή συμπεριφοράς θα πρέπει να δημιουργούν μια μεγαλύτερη αίσθηση της κοινοτικής

συμμετοχής, τουλάχιστον ενημερώνοντας το κοινό πόσοι άνθρωποι περίπου συμμετέχουν σε μια τέτοια δραστηριότητα.

Ο Marcinkowski (2004) έχει επισημάνει τις αδυναμίες του εννοιολογικού πρότυπου για το πώς αυτή η γνώση έχει επιπτώσεις στη στάση, και η στάση πως έχει επιπτώσεις στη συμπεριφορά. Στην έρευνά του αναφέρει ότι αυτές οι σχέσεις είναι πιο σύνθετες καθώς παρεμβαίνουν διάφοροι παράγοντες καταδεικνύοντας την ανάγκη για τις προσεκτικότερα σχεδιασμένες εκπαιδευτικές προσεγγίσεις. Επισημαίνει ότι το πρότυπο Γνώση-Στάση-Συμπεριφορά είναι πάρα πολύ απλοϊκό και είναι μη γραμμικό. Μπορούν να υπάρξουν συσχετισμοί μεταξύ περιβαλλοντικής γνώσης, στάσης και συμπεριφοράς αλλά δεν αναδεικνύουν τις αιτιακές σχέσεις και δεν συσχετίζονται ισχυρότερα. Ο Marcinkowski επισημαίνει επίσης πώς άλλοι παράγοντες, όπως το σημείο ελέγχου (locus of control) ή η κατανόηση και η ικανότητα χρήσης στρατηγικών περιβαλλοντικής δράσης είναι καλύτεροι προάγγελοι της ορθής περιβαλλοντικής διαχείρισης. Ο Marcinkowski χρησιμοποιεί ένα πρότυπο αναπτυγμένο από τους Hungerford και Volk το 1990 για να καθορίσει εάν περιβαλλοντική εκπαίδευση οδηγεί στην περιβαλλοντική συμπεριφορά (REB).

	Προκαταρκτικές Μεταβλητές	Μεταβλητές Προσωπικής Σχέσης	Μεταβλητές Ενίσχυσης	
Μείζονος Σημασίας Μεταβλητές	Περιβαλλοντική Ευαισθησία	Βαθύτερη Γνώση των Ζητημάτων Προσωπική Επένδυση σε Ζητήματα Περιβάλλοντος	Γνώση και Δεξιότητες για Στρατηγικές Περιβαλλοντικής Δράσης Κέντρο Ελέγχου Πρόθεση για Δράση	Συμπεριφορά του Πολίτη
Ελάσσονος Σημασίας Μεταβλητές	Γνώση Οικολογίας	Επίγνωση Συνεπειών της Συμπεριφοράς	Βαθύτερη Γνώση των Ζητημάτων	
	Ανδρογυνισμός*			
	Στάσεις απέναντι στη Ρύπανση, τεχνολογία και οικονομία	Προσωπική Δέσμευση για Επίλυση Ζητημάτων		

* androgyny: άτομα που διαθέτουν ψυχολογικά χαρακτηριστικά που παραδοσιακά δεν θεωρούνται του φύλου τους.

Στοιχεία δείχνουν ότι οι περιβαλλοντικές δραστηριότητες που γίνονται περισσότερο συχνά είναι αυτές που μπορούν να γίνουν εύκολα στο σπίτι (π.χ. κλείσιμο των φώτων, ρύθμιση του θερμοστάτη το χειμώνα και το καλοκαίρι) ή ενθαρρύνονται από τις δομές σε πολλές περιοχές (π.χ. ανακύκλωση χαρτιού). Η εντονότερη εκπαίδευση για το περιβάλλον θα βοηθήσει τους πολίτες:

1. να καταλάβουν με ποιο τρόπο οι ενέργειές τους έχουν επιπτώσεις στο περιβάλλον,
2. να είναι σε θέση να επικοινωνήσουν τη στάση τους απέναντι το περιβάλλον με τους άλλους και
3. να αναμιγνύονται περισσότερο σε δραστηριότητες που άμεσα ή έμμεσα ωφελούν το περιβάλλον.